

**НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЛІДЧОЇ ПРАКТИКИ:
ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ, ЗНАЧЕННЯ**

Раціональне і результативне здійснення будь-якого виду діяльності визначається різними факторами, але до головних з них треба віднести правильність і реальність постановки мети і завдань цього напрямку діяльності і забезпечення належних умов для їх виконання [1, с.101-102]. Створення таких умов містить в собі забезпечення всім необхідним для нормального і продуктивного функціонування всіх структурних ланок системи конкретного виду діяльності. Ці правила і закономірності, природно, розповсюджуються на діяльність правоохоронних органів і, зокрема, на такий її напрямок, як розкриття і розслідування злочинів.

Останніми роками при суттєвій якійсь зміні злочинності (появі нових видів злочинів, посиленні жорстокості, підвищенні професіоналізму і організованості) і різному кількісному її зростанні¹ значно знизились показники боротьби з нею, наприклад, розкриття злочинів. У зв'язку з цим на адресу правоохоронних органів висловлюються серйозні критичні зауваження, для яких є певні підстави. Але головна причина незадовільного становища, на наш погляд, пов'язана не з суб'єктивними недоліками їх діяльності, а з тим, що для успішної боротьби зі злочинністю не створені необхідні умови. Їх створення містить в собі забезпечення всіх сторін діяльності: соціальної, правової, матеріально-технічної, інформаційної, науково-методичної тощо. Ігнорування або неповноцінне забезпечення будь-якої ділянки діяльності може суттєвим чином позначатись на її результативності і якості.

Взаємозв'язок і взаємну обумовленість різних складових діяльності, яка відображає і гарантує її дієвість, особливо на стикових ділянках її взаємодії з іншими структурами системи, можна проілюструвати конкретними прикладами. Приклад перший. Чи може успішно вестись боротьба зі злочинністю і в повній мірі реалізовуватись принцип невідворотності покарання, якщо вже понад 400 депутатів України різних рівнів приховуються від кримінальної відповідальності за скоєні злочини (включно вбивства) статусом недоторканості? Відповідь очевидна. Будь-який виняток з правил породжує, по-перше, думки про те, що «те, що дозволено Юпітеру, не дозволено простому смертному», тобто про відсутність соціальної справедливості, по-друге, прагнення багатьох шукати і для себе подібні винятки, по-третє, зниження зацікавленості і бажання практичних працівників вести боротьбу із злочинністю у таких умовах. Приклад другий. Уявімо, що сьогодні почали б розкриватись і закінчуватись направленням до суду всі по-

¹ З 1971 до 1990 р. злочинність в Україні виросла на 170%, а за чотири наступні – на 130%.

рушені кримінальні справи. До чого це привело б? Чи впорались би з цим валом слідчі ізолятори, суди, виправно-трудоі установи?¹ Навряд, бо вони всі зараз перевантажені. Отже, знадобилась би зміна багатьох положень і підходів – розвиток законодавства (кримінального і кримінально-процесуального), модернізація судової системи, корекція мети і практики здійснення каральної політики тощо.

Щоб вивчати і вдосконалювати діяльність, як сукупність її складових, необхідно перш за все чітко їх відокремити для предметного дослідження на рівні специфічних проявів.

В юридичній літературі висвітлювались різні аспекти забезпечення слідчої діяльності, але, по-перше, не всі і не в належному обсязі, а, по-друге, без конкретного визначення суті і змісту видів забезпечення. Більше всього приділяють увагу питанням правової регламентації діяльності, наукових основ, організаційної побудови, матеріально-технічного і інформаційного забезпечення. Здійснювались спроби формулювання визначень окремих видів забезпечення, однакості і чіткого розмежування від суміжних (у певній мірі тих, що «перетинаються») зон забезпечення, на нашу думку, не досягли.

Без повноцінного забезпечення всіх сторін діяльності її оптимальне функціонування не може стати реальністю. Однак, оскільки на сучасному етапі розвитку держава не в змозі гарантувати потрібний рівень всіх видів забезпечення (відсутність необхідних коштів, неповноцінність законодавства, низький рівень підготовки кадрів і т.ін.), то стоїть задача вибору тих видів забезпечення, які реальні для вирішення в даний час і можуть сприяти просуванню на шляху можливого удосконалення слідчої діяльності. У зв'язку з цим особливе значення для підвищення якості і результативності слідчої діяльності і усунення недоліків, що наявні в ній, набуває науково-методичне забезпечення [3, с.3-13; 4, с.3-5, 52-53, 84-86].

Визначається це двома основними обставинами. По-перше, тим, що після розвалу СРСР була ліквідована на той момент структура, яка вирішувала окремі проблеми науково-методичного забезпечення розслідування. По-друге, низьким рівнем застосування науково-технічних досягнень в розкритті і розслідування злочинів. Причини цього члєнні: відсутність технічних засобів у практичних підрозділах, організаційні складнощі використання допомоги спеціалістів, низький рівень підготовки юридичних кадрів, завантаженість слідчих і відсутність конкретних стимулів для всебічного і повного використання науково-технічних можливостей для збору і дослідження доказової інформації [5, с.30-37]. Ліквідація або локалізація вг чиву цих причин потребують значних державних витрат, суттєвої перебудови системи кримінального судового провадження, супутньої психологічної пе-

¹ Цю проблему може ускладнити навіть такий фактор, як введення нової для нас міри покарання – довічного ув'язнання.

ребудови кадрів цієї системи, тривалого часу для здійснення всього необхідного. Проблеми ж науково-методичного забезпечення практики розслідування, по-перше, не пов'язані з досить суттєвими матеріальними витратами, по-друге, їх вирішення не може бути відкладеним, оскільки наслідком цього буде зростання (накопичення) впливу на стан і результативність діяльності по зростанню і розслідуванню злочинів. При ускладненні і збільшенні обсягу роботи оптимізація діяльності може бути забезпечена перш за все за рахунок її раціоналізації на основі найбільш повноцінного використання досягнень науки і техніки. Саме це, а не традиційні прийоми минулого повинне забезпечувати досягнення головної мети розслідування – встановлення об'єктивної істини.

На цьому шляху одне з визнаних місць належить науково-методичному забезпеченню слідчої діяльності, яке покликане створити умови для використання практикою того, що створено, і що пропонується наукою, тобто бути реальною зв'язуючою ланкою між теорією і практикою.

Що ж собою уявляє і що в собі містить науково-методичне забезпечення слідчої діяльності? На нашу думку, воно полягає у забезпеченні здійснення діяльності на наукових основах, у створенні необхідних умов для сприймання і повноцінного використання практикою наукових досягнень. При цьому необхідно підкреслити, що розробка наукових основ і положень, які визначають змістовий бік діяльності, не належить до науково-методичного забезпечення, оскільки є сферою науково-дослідного забезпечення практики, що само по собі є специфічною самостійною функцією науки. Дане уточнення необхідне тому, що раніше нами було допущено певне змішування двох зазначених сфер забезпечення [6, с.109].

Основними завданнями науково-методичного забезпечення є:

- а) аналіз стану використання конкретних досягнень науки (засобів, прийомів, методів) у практичній діяльності;
- б) встановлення причин і обставин, які суперечать або ускладнюють їх застосування;
- в) визначення заходів, які необхідні для усунення негативного впливу, і створення умов для застосування науково-технічних досягнень.

Дослідження даного роду є не тільки важливою, але й обов'язковою складовою частиною науково-методичного забезпечення практики, бо лише при наявності повноцінних відповідей стосовно перших двох пунктів можливо успішно вирішувати третє завдання. Подібні дослідження можуть проводитись і в рамках реалізації функції впровадження наукових рекомендацій в практику, але принципова відмінність їх в тому, що там вони можуть виконуватись, а можуть і не мати місця зовсім. У сфері ж науково-методичного забезпечення вони обов'язкові, тому що без них суто немає предмета науково-методичного забезпечення.

З цього впливає одне принципове організаційне положення – повинна бути конкретна структура для систематичного і планомірного проведення

цих досліджень (або, в окремих випадках, доручення таких функцій чи окремих завдань подібного плану яким-небудь іншим органам та установам). Інакше кажучи, мова йде про те, що визначення характеру і виконання робіт щодо науково-методичного забезпечення практики повинно бути функціонально-плановим, а не залежати від побажань окремих вчених і чиновників.

Дослідження з метою з'ясування стану застосування науково-технічних досягнень і причин неповноцінного їх використання (або повного ігнорування окремих рекомендацій) повинні здійснюватись у повному обсязі, тобто стосовно різних структурних ланок і системи в цілому, у відношенні різних напрямків і видів діяльності, з урахування всіх факторів впливу – від соціально-економічних до організаційно-територіальних.

Щодо створення необхідних умов для використання науково-технічних можливостей, дослідження повинні полягати у встановленні належних для цього заходів і формулювання завдань на здійснення відповідної розробки. Наприклад, при виявленні «непрацюючої» рекомендації – вказівка напрямків необхідного доопрацювання, при встановленні невідповідності користувачів – пропозиції щодо розробки необхідних методичних вказівок, організації відповідного навчання і т.п.

Таким чином, науково-технічне забезпечення відрізняється від науково-методичного тим, що перше здійснюється для розробки того, що подальше створювати і удосконалювати засоби, прийоми і методи діяльності щодо розкриття і розслідування злочинів, а друге – для з'ясування того, що перешкоджає повноцінному використанню цього на практиці.

Від інформаційного забезпечення науково-методичне відрізняється тим, що перше полягає у визначенні і розробці систем забезпечення слідчої діяльності всією необхідною для її функціонування інформацією (види, джерела, канали, способи обробки т.ін.), а друге – у визначенні того, що необхідно зробити для покращення користування ними. Так, наприклад, аналіз застосування науково-технічних досягнень показав, що однією з причин неповноцінного їх використання є недостатня обізнаність практичних працівників про сучасні засоби і методи відшукування, вилучення і дослідження доказової інформації. У зв'язку з цим, завданням науково-методичного забезпечення є оцінка наявних систем і способів інформування і відпрацювання пропозицій щодо модернізації наявних і розробки нових, а завдання інформаційного забезпечення передбачає задоволення цієї практичної потреби. У цьому плані вже внесені окремі пропозиції по вдосконаленню систематизації криміналістичних рекомендацій і здійсненні перші кроки по їх реалізації [7, с.18-22; 8; 9].

Завданням кадрового забезпечення є підбір кадрів у відповідності до вимог службово-посадової професіограми, організація підготовки і підвищення кваліфікації співробітників, встановлення фактів професійної деформації і реагування на них, забезпечення атестаційно-посадового росту

кадрів тощо. А завданням науково-методичного забезпечення стосовно даного напрямку діяльності виступає визначення об'єктивності і надійності системи і критеріїв відбору, атестація і просунення кадрів, встановлення недоліків в системі підготовки і перепідготовки кадрів і шляхів їх усунення (наприклад, які саме недоліки в підготовці позначаються в майбутньому на умінні і бажанні практичних працівників використовувати науково-технічні можливості у розслідуванні).

З урахуванням означеного нами, пропонуються робочі визначення окремих видів забезпечення практики розслідування, щоб в подальшому на базі пропозицій і критичних зауважень була можливість продовжити роботу щодо їх конкретизації і уточнення.

1. Наукове забезпечення практики розкриття і розслідування злочинів полягає у розробці наукових засад даної діяльності і засобів, які на них базуються, прийомів і методів її здійснення, які гарантують правомірність, об'єктивність і раціональність досягнення мети діяльності.

2. Науково-методичне забезпечення практики містить у собі визначення і створення оптимальних умов її виконання з повноцінним використанням досягнень науки і техніки.

3. Правове забезпечення передбачає розробку вдосконалення нормативно-правової бази, яка виступає основою для раціональної організації і оптимального функціонування правоохоронної системи.

4. Інформаційне забезпечення полягає у створенні і організації функціонування системи постачання слідства необхідною для виконання своїх функцій інформацією.

5. Матеріально-технічне забезпечення полягає у належному оснащенні органів розкриття і розслідування злочинів необхідними науково-технічними засобами, матеріалами, транспортом, зв'язком тощо.

Крім названих видів забезпечення є і інші, що мають велике значення для нормального функціонування слідчої практики, зокрема, соціально-економічне, організаційне, фінансове, які також потребують подальшого уточнення і конкретизації для підвищення їх ролі і значення в удосконаленні слідчої практики. Чітке розмежування науково-методичного забезпечення з іншими видами необхідне перш за все для того, щоб знати, на якій основі і з якими функціями повинна бути створена служба (орган) науково-методичного забезпечення, спроможна предметно сприяти підвищенню рівня і якості використання науково-технічних досягнень у розслідуванні. У кадровому складі цієї служби, на нашу думку, головне місце повинні зайняти представники криміналістики з достатнім практичним і науковим ступенем, що дозволить їм не формально, а на належному професійному рівні вирішувати проблеми, які стоять перед службою.

Список літератури:

1. Бахин В.П. Задачи криминалистики в современных условиях (Актуальные проблемы уголовного процесса и криминалистики на современном этапе). Одесса,

1993. 2. Преступность в Украине. Бюллетень законодательства и юридикеской практики Украины. К., 1994. №2. 3. Лисиченко В.К., Стринжа В.К., Сегай М.Я. Проблемы криминалистики и судебной экспертизы в свете решений XXVII съезда КПСС // Криминалистика и судебная экспертиза. Вып 34. К., 1987. 4. Стефанюк В.С. Проблемы научно-методического обеспечения судебной экспертизы в Украине / Актуальные проблемы судебной экспертизы и криминалистики / Тезисы научно-практической конференции. К., 1993; Ищенко А.В. К вопросу об организации научного обеспечения практики расследования преступлений. Там же; Лисиченко В.К., Бахин В.П. Научно-методическое обеспечение практики расследования преступлений. Там же. 5. Стринжа В.К., Бахин В.П., Карпов Н.С. Проблемы полноты использования научно-технических возможностей в расследовании // Криминалистика и судебная экспертиза. Вып. 38. К., 1989. 6. Бахин В.П., Карпов Н.С., Кузьмичев В.С. Проблемы повышения научно-технического потенциала следствия // Вестник Днепропетровского университета. Правоведение. Вып.1. Днепропетровск, 1994. 7. Бахин В.П., Лысяя Т.В. Систематизация криминалистических рекомендаций как способ совершенствования следственной деятельности // Вестник Киевского университета. Юридические науки, №29. К., 1988. 8. Практика расследования преступлений. Сборник ситуаций. Санкт-Петербург, 1991. 9. Тактические приемы раскрытия преступлений. К., 1991.

Надійшла до редколегії 25.04.99

М.В. Палій

АКТУАЛЬНІСТЬ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ СВОБОДИ СОВІСТІ

Неувага владних структур до взаємин, пов'язаних з світоглядом та віросповіданням, ще у 1584 р. призводила до нападів католиків на православних під час богослужінь у зв'язку з недодержанням останніми введеного папою Григорієм VIII нового календаря [1, с.20]. У 1772 р. спалили себе живцем понад 10 000 старообрядців, які сприйняли систему запису у подвійний подушний оклад, що здійснювалася державними органами, як систему антихриста [2, с.125].

Релігійне життя в Україні за останні сім років набуло значних змін та багато нових якостей, деякі з яких потребують не тільки кримінологічного дослідження, а й нового осмислення з точки зору кримінального втручання. Зокрема, загострилися взаємини з віруючими у зв'язку з впровадженням ідентифікаційних кодів, – з цього приводу змушена була зібратися православна богословська комісія, рішення якої сприяло усуненню небезпеки такого становища щодо православних (але не інших конфесій, що мають такі самі проблеми). Документ Віденської зустрічі зобов'язав ще з 1989 р. нашу державу «вступати у консультації з релігійними культурами з метою досягнення кращого розуміння потреб релігійних свобод» (п.16.5). Поряд з цим на початок 1998 р. 83 райони, 450 населених пунктів Держкомрелігій визначив як такі, у яких суспільна обстановка є складною саме на релігійному ґрунті, у тому числі визначається 128 населених пункти з дуже складною суспільною обстановкою.